

 ANAYASAL İKTİSADİ REJİM VE TEORİK TEMELLERİ

(CONSTITUTIONAL ECONOMIC REGIME AND
THEORETICAL BASIS)

Arş. Gör. Rabia Beyza İNAN* **

ÖZ

Anayasal iktisat, siyasi iktidarın anayasaya konacak ekonomik hükümlerle sınırlandırılması gerekliliğini ifade eder. Bunun teorik temellerini ise neoliberal söylemin bir varyantı olan genel olarak kamu tercihi teorisi ve onun varsayımları oluşturmaktadır. "Metodolojik bireycilik", "bireysel rasyonellik" "maximand (homo economicus)" ve "politik mübadele" ilkeleri anılan teorinin varsayımları olarak durmaktadır. Öncelikle anayasal iktisadın beslendiği kanallar olduğundan bu varsayımların içeriği incelenmiştir. Fakat anılan inceleme kapitalizmin neoliberal dönemini başlatan eğilimlerden bağımsız gerçekleştirilmemiştir. Nitekim birikimi mümkün kılan koşulların yeniden yaratılması süreci devletin işlevleri ve hareket alanını da yeniden tanımlamıştır. Anılan bağlamda gerçekleştirilen tahlilin ardından anayasal iktisadın teorik öncüllerinde ifade edildiği gibi demokrasi ile bağlantısı olup olmadığı tartışılmıştır. Çalışmanın amacını da oluşturan bu hususa anayasal iktisadi rejime yöneltile eleştirilerle sonuç kısmında yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Bireycilik, Kamu Tercihi Teorisi, Demokrasi, Anayasal İktisat

ABSTRACT

Constitutional economics implies the necessity of restricting political power by economic provisions to be put into the constitution. The theoretical basis of this are the theory of public choice in general, which is a variant of neoliberal discourse, and its assumptions. The principles of "methodological individualism", "individual rationality" "maximand (homo economicus)" and "political exchange" stand as the assumptions of the aforementioned theory. First of all, the content of these assumptions has been examined since they are the channels through which constitutional economics is fed. However, the aforementioned analysis was not carried out independently of the trends that initiated the neoliberal era of capitalism. As a matter of fact, the process of recreating the conditions that make accumulation possible has redefined the functions and the field of action of the state. After the analysis carried out in the aforementioned context, it was discussed whether constitutional economics has a connection with democracy as expressed in its theoretical

[] Eserin Dergimize geliş tarihi:13.04.2021 İlk hakem raporu tarihi: 03.05.2021 İkinci hakem raporu tarihi: 05.05.2021 Onaylanma tarihi: 07.05.2021

* Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü Araştırma Görevlisi

** Yazarın ORCID belirleyicisi: 0000-0003-3377-6086

Esere Atıf Şekli: Rabia Beyza İnan, "Anayasal İktisadi Rejim ve Teorik Temelleri", YÜHFD, C.XVIII, 2021/2, s.1747-1761.

premises. This issue, which also constitutes the purpose of the study, is included in the conclusion part with the criticisms directed to the constitutional economic regime.

Keywords: Neoliberalism, Individualism, Public Choice Theory, Democracy, Constitutional Economics

Giriş

Dünya ekonomisinin 1930'lu yıllar öncesindeki piyasa mekanizmasını merkeze alan ve devletin ekonomiden elini çekmesini öngören liberal bir eksene geri dönüşü manasında neoliberal dalga² küreselleşme sürecine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca bu dalganın paravanı konumunda olan devletlerin yapısında değişiklikleri öngören birtakım yapısal uyum programları oluşturulmaktadır³. Bu düzenlemeler esas olarak içe dönük üretim yerine ihracata yönelik üretimin özendirilmesi, mülkiyeti ve/veya yönetimi kamuya ait işletmelerin özelleştirilmesi, böylelikle çoğu zaman yabancı sermayeye açılması, sübvansiyonların kaldırılması, sağlık ve eğitim alanında gerçekleştirilen kamu harcamalarının azaltılmasıdır⁴.

Neoliberal ideoloji devlete üstlendiği ekonomik ve toplumsal işlevlerinden geri çekilerek sadece düzenin devamını sağlayacak bir figür gözüyle bakmakta, ekonomiklik, etkinlik ve etkililik değerlerine dayalı bir anlayışla özel sektörü hizmet sunumunda etkin ve etkili bir araç olarak ele almakta, kamu sektöründe de bu alanın tekniklerinin kullanılması gerektiğini savunmaktadır⁵.

Kamu yönetiminden kamu işletmeciliğine bu vurgu değişiminde⁶ OECD, IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların da rolü yadsınmaz. Zira söz konusu kuruluşların devlete

² F. Başkaya (1997). **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**. Ankara: İmge Yayınevi, s. 36-37.

³ M. K. Aydın (2003). **Sermayenin Küreselleşmesi**. İstanbul: Değişim Yayınları, s. 87.

⁴ M. K. Aydın (2003), s. 87-88. "...enflasyona karşı mücadelede parasal istikrara ve denk bütçeye öncelik verme bahanesiyle, sosyal harcamaları ve altyapı harcamaları insafsızca azaltılmıştır... gerçekte devlet harcamaları...1980'li yıllar ve 1990'ların başlarında olduğu kadar hiçbir zaman yüksek olmamıştır. Gerçekte olan şey, belirtilen dönemde 3 trilyon dolar olduğu tahmin edilen sosyal ve altyapı harcamalarının, askeri harcamalara ve...işletmelere kaymasıdır. İflas eden ve iflasın eşliğinde olan finansal kurumların kurtarılması bu kategoride bulunan ve hızla artan borca yapılan devasa faiz ödemelerinin karşılanması, Birleşik Devletler'deki tasarruf ve ödünç veren birlikler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır", E. Mandel (2009). **Sosyalizm mi, Neoliberalizm mi? Neoliberal İktisadın Marksist Eleştirisi**. İstanbul: Kalkedon Yayınları, s. 218.

⁵ S. Güzelsarı (2004). Kamu Yönetimi Disiplininde Yeni Kamu İşletmeciliği Ve Yönetişim Yaklaşımları. **Kamu Yönetimi: Gelişimi ve Güncel Sorunları**. (Ed: M. K. Öktem, U. Ömürgönlüsen), Ankara: İmaj Yayınevi, s. 89-90.

⁶ "Kamu yönetiminde yaklaşık son 30 yıldır yaşanan, işletme yönetimi ilke, uygulama ve değerlerinin egemen kılınmasına yönelik reformlar, Yeni Kamu İşletmeciliği (YKI) (New Public Management) yaklaşımı çerçevesinde kavramlaştırılmaktadır. YKI yaklaşımı, refah devleti uygulamalarına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımla kamu kuruluşları verimsiz ve hantal yapılarından kurtarılmaya çalışılmakta, kamu örgütlerinde verimliliğin sağlanması amaçlanmaktadır. Getirilen yeniliklerse sadece belirli yönetsel değişimler içermemekte, esas olarak devletin varlığı ve anlamı sorgulanmaktadır. Bu yüzden kamu yönetiminden YKI yaklaşımına geçiş süreci derin tartışmalara sahne olmaktadır. İki anlayış, temelde demokrasi konusundaki yorumlarında farklılaşmakta ve bu durum dayandıkları değerlerin farkını açıklamaktadır. Klasik kamu yönetimi anlayışı temel değerleri, toplumu merkeze alan bir demokrasi yorumu ekseninde şekillenmekte, YKI temel değerleri ise bireyi merkeze alan bir demokrasi yorumunu desteklemektedir. İşletme temel değerleri doğrultusunda kamu yönetiminde yapılmak istenen değişimler, bu düşüncenin karşıtlanınca demokratik katılımı azal-

önerdikleri reform gündemlerini “liberalizasyon”, “deregülasyon”⁷ “özelleştirme”, “performans ölçümleri”, “işletme türü yönetim”, “rekabet” gibi unsurlar oluşturmaktadır⁸.

Neoliberal politikaların bir aracı olan ve kamu tercihi teorisinden doğan anayasal iktisadın özünde de ekonomi yönetiminde keyfiliğe ve popülizme son verilmesi amacıyla siyasal iktidarların harcama, vergilendirme, borçlanma ve para basma yetkilerinin anayasal hükümlerle sınırlandırılması vardır. Anayasal düzenlemeler ve kriterler, kendilerini sınırlamayan siyasal iktidarların istikrar sağlamada başarılı olamadığı durumlarda onlara rehberlik edecektir. Bu yaklaşıma göre, hem siyasal iktidarın ekonomik güç ve yetkilerini sınırlamak hem de hükümet faaliyetlerinin toplumsal konsensüse uyumunu sağlamak amacıyla anayasa bazı ekonomik hükümler konması gereklidir⁹.

Çalışmada öncelikle anayasal iktisadın doğuşu ve bu yaklaşımın teorik temellerini oluşturan neoliberalizm ve kamu tercihi teorisinden söz edilmiş, daha sonra anayasal iktisadın beslediği kamu tercihi teorisinde ortaya konan dolayısıyla anayasal iktisadın da temel aldığı varsayımlar incelenmiştir. Bunun üzerine anayasal iktisadın demokrasiyle kurulan ilişkisi temel argümanlar ve eleştiriler –anayasal iktisadın, bu yaklaşımın iddia ettiği gibi demokrasinin yozlaşmasına bir çözüm mü olduğu yoksa bilakis demokrasiyi özünden uzaklaştırıp içini mi boşalttığı- üzerinden ele alınmıştır.

1. Anayasal İktisadın Tanımı ve Teorik Temelleri

Kaynak dağılımıyla ilgilenen “sosyal refah teorisi” ile “kamusal mallar teorisi” olarak anılan neoklasik iktisadın piyasa başarısızlığı tezine karşı devletin başarısızlığı teorisine dayanan anayasal iktisat yaklaşımı¹⁰, temelini 19. yüzyıl liberalizminde bulan ve devletin ekonomik sınırlarının belirlenmesini amaçlayan neoliberalizm yaklaşımının Hayek, Buchanan, Tullock gibi iktisatçılar tarafından savunulan güncel bir uygulamasıdır. Anayasal iktisadın temel tezlerinin 1962 yılında yayımlanan James Buchanan ve Gordon Tullock’un “Oybirliğin Hesabı” (The Calculus of Concept) kitabıyla ortaya konulduğu söylenebilir. Politik öznelerin tercih ve faaliyetlerini sınırlayan alternatif yasal, kurumsal ve anayasal kurallar bütününe ilişkin kuralları açıklamaya çalışan anayasal iktisat teorisi, devletin anayasal düzeyde sınırlandırılmaması durumunda, ekonomideki rolünün ve işlevinin giderek artmasından dolayı serbest piyasa ekonomisine yönelik kamusal müdahalelerin bireysel

tacağı yorumuyla eleştirilmekte, işletmecilik yandaşları da yeni uygulamalarla demokrasinin daha yüksek düzeyde hayata geçirileceğini savunmaktadırlar” Ş. M. Karcı (2008). Yeni Kamu İşletmeciliği Yaklaşımının Temel Değerleri Üzerine Bir İnceleme. Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 16, s. 41.

⁷ Deregülasyonu devletin karar alanını daraltan bir kavram, regülasyonu ise toplumun yönetimini üstlenen kamu kudretini özel sektöre, sermayeye devreden düzenlemeler olarak nitelendiren Birgül Ayman Güler’in “Devlette Reform” adlı yazısı için bkz. Mimarlık Dergisi, Mart 2003 eki ayrı bası. Kara’ya göre, deregülasyon sermaye hareketlerini engelleyecek veya yavaşlatacak düzenlemelerin kaldırılması anlamına gelmektedir; U. Kara (2014). *Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü*. Adana: Karahan Kitabevi, s. 137.

⁸ S. Güzelsarı (2004), s. 93.

⁹ N. Öztürk (2004). Anayasal İktisat Çerçevesinde Demokrasiyi Yozlaştıran İktisadi Etmenler. *Amme İdaresi Dergisi*, 37(3), s. 31-32.

¹⁰ E. Akgagındüz (2010). Kamu Tercihi Teorisi ve Türkiye Üzerine Olan Etkisi Üzerine Bir İnceleme. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2), s. 30.

özgürlükleri yok edeceğini, dolayısıyla demokrasinin anlam ve işlevini yitireceğini ileri sürer¹¹.

Anayasal kuralları ekono-politik yaşamın “oyun kuralları” olarak gören Buchanan ve Tullock’a göre iyi bir oyun için oyuncuların niteliklerinden çok oyunun kuralları önemlidir. Anayasal kuralların belirlenmesi esnasında kural koyucular –Rawls’ın bilgisizlik peçesi metaforunda olduğu gibi- gelecekte durumlarının ne olacağını bilmemelerinden dolayı koydukları kuralların kendilerini nasıl etkileyeceklerini de bilmediklerinden olabilecek en doğru kuralı koymaya çalışırlar. Buchanan ve Tullock’un toplumsal tercihlerin oluşturulma usullerini önemli görmelerine neden olan bir başka husus, Keynesyen teorinin devletin ekonomiye bütçe politikasıyla müdahale etmesini savunmasıdır. Onlara göre Keynesyen teoride kamu harcamaları hızla artırılırken vergiler artırılmadığından denk bütçe ilkesi zedelenmiştir. Bütçe ilkesinin dikkate alınmaması, bütçe açıklarını ortaya çıkarmış ve bu durum hem hükümetlerin iç ve dış borçlarının artmasıyla hem de para basma yetkisinin sınırsız biçimde kullanılmasıyla sonuçlanmıştır¹².

Devletin ekonomiye doğrudan müdahalesini savunan üretici ve özellikle sosyal önlemler yoluyla yeniden dağıtıcı rol üstlenmesini öngören sosyal refah devleti toplumsal refahın bu şekilde artırılabilceğini iddia eder. Sosyal refah devletinin temel olarak üç özelliğinden söz edilebilir¹³. Bunlar;

-kamusal harcamaların yüksek olması; devletin ekonomide üretici olması ve kamusal mal ve hizmetlerin özel teşebbüslerle beraber kamu teşebbüsleri ve kamu kurumları tarafından sunulmasının bir sonucudur,

-sosyal güvenliğin devletin temel görevlerinden biri olması sebebiyle sosyal güvenlik hizmetlerinin devlete sunulması,

-işgücü piyasalarının esnek olmaması; devletin mal ve hizmet piyasalarının yanı sıra emek(işgücü) piyasasına da aktif olarak müdahalesidir.

Bu özelliklerden kamusal harcamaların yüksek olmasına getirilen eleştiri, anılan harcamaların kaçınılmaz olarak vergi yükünü ağırlaştırdığı, bunun da toplam yatırımlar üzerinde olumsuz sonuçlar doğurarak işsizliği artırdığı ve ekonomik büyümeyi yavaşlatmasıdır. Devletin sosyal güvenlik hizmetlerini üstlenmesinin sakıncası olarak gösterilen neden ise, bireylerin geleceklerini garanti altına alma endişesinden uzak olmaları ve bu durumun da ekonomide özel tasarrufları düşürerek yine ekonomik büyümeyi yavaşlatmasıdır. Öte yandan diğer bir eleştiri, çalışma hayatını düzenleyen norm ve kuralların esnek olmayıp katı iş kurallarıyla düzenlenmesi başta ömür boyu iş garantisi, işten çıkarmaların imkansızlaşması olmak üzere ücret yapısı ve düzeyinin değişen iş gücü piyasası kurallarına göre ayarlanamaması sonucunu doğurmasıdır. Bu da üretimde verimliliğin düşmesi, çalışma ve başarıyı teşvik eden bir istihdam anlayışından uzaklaşılması anlamına gelmektedir¹⁴.

Esas olarak devletin müdahale alanıyla ilgilenen anayasal iktisat, devletin var oluş sebebi de dahil olmak üzere bütün yetkilerinin vatandaşların serbest iradelerinden kaynaklanan uzlaşma varsayımında bulunduğu üzerine kuruludur. Başka bir ifadeyle devlet iktidarı-

¹¹ J. Buchanan ve G. Tullock (1962). **The Calculus of Consept: Logical Foundations of Constitutional Democracy**. Ann Arbor: University of Michigan Press, s. 269-270.

¹² V. Savaş (1998). **Politik İktisat**. İstanbul: Beta Basım Yayın, s. 190-191.

¹³ G. Esping-Andersen (1996). **The Three Worlds of Welfare Capitalism**. Cambridge: Polity Press, s.21 vd; Ian Gough (2003). Refah Devleti. (çev: K. Güngör), **New Palgrave Dictionary of Economics**. Vol: 4, s. 896.

¹⁴ C. C Aktan (1990). **Ekonomik Anayasa**. Ankara: İnceleme Yayınları, s. 39-40.

nın hareket alanı ve sınırları toplumsal sözleşmeden kaynaklanır¹⁵. Buna bağlanan sonuç ise vergileme yetkisinin de dahil olduğu devlet alanına ilişkin tüm yetkilerin vatandaşlar tarafından sınırlanabileceğidir. Dolayısıyla Buchanan'ın sosyal sözleşmeyi kabul etmekle Hobbes ve diğer toplumsal sözleşmeciler teorisyenlerin sözleşmeyi kullanım alanını da genişlettiği kabul edilmektedir. Bu görüşe göre sosyal sözleşmenin ortaya çıktığı koşullar anarşi eşitliğidir. Söz konusu ortam malın/mülkiyetin üretimi, çalınması ve korunmasının marjinal maliyet ve faydalarının eşit olduğu bir ortamdır. Bu ortamda sözleşme, bireylerin mülkiyetlerini ve mallarını korumak için harcadıkları kaynak maliyetinin azaltılması için gereklidir. Bireylerin kendilerini mahkum ikileminde bulması sonucu rıza temelli toplumsal sözleşme ile "koruyucu devlet" oluşturulmuştur. Ayrıca bireyler, özel üretimin karlı bulunmadığı alanlarda kolektif malların üretimi için de koruyucu devleti oluşturmuşlardır. Buchanan'a göre toplumsal sözleşme sadece mevcut kurumları açıklamada değil, aynı zamanda değerlendirmeyi mümkün kılacak bazı kriterlerin ortaya çıkartılmasında da önemli bir araçtır. Anayasal kurallarla ortaya konan sınırlamaların faydasının bir boyutu, genellik ilkesi sayesinde rant kollama eğilimini ortadan kaldırarak toplumsal uyumun rasyonelleştirileceği iddiasıdır¹⁶.

Anayasal iktisat anayasaların politik kimliği dışında ekonomik kimliğinin de olmasını gerektiği yönündeki bakış açısına sahiptir. Ekonomik bir anayasada devletin ekonomik hak, yetki, görev ve sorumlulukları ile bireyin ekonomik hak ve özgürlükleri açıkça yer almaz. Bu bağlamda ekonomik anayasa başlıca mali kurallar, parasal kurallar ve sosyal güvenlik, dış ticaret, rekabet ile ilgili düzenlemeleri içerecek şekilde oluşturulmalı, böylece siyasal iktidarı bu hükümlerle sınırlandırarak her yeni iktidarın kamu harcamalarını dilediği kadar artırarak vergi oranları üzerinde değişiklik yapma serbestisine sahip olmasının önü kapatılmalıdır. Bu durum bütçenin denkliliğini de gerçekleştirecektir¹⁷.

1.1. Anayasal İktisat Bağlamında Neoliberalizm ve Kamu Tercihi Teorisi

1.1.1. Neoliberalizm

Kapitalizmin iç dinamiklerindeki çelişkiler sonucu ortaya çıkan kriz dönemlerinde kapitalist sistem, kar hadlerinin düşmesi ve istikrarlı sermaye birikim olanaklarının ortadan kalkması sonucu birikimi mümkün kılan koşulları yeniden yaratarak sistemin bütününde bir yapılanmaya gider¹⁸. Bu yapılanma süreci üretici güçlerden toplumsal ilişkilere, devletin örgütlenmesini ifade eden kurumsal biçimlenişinden siyasi ve ideolojik yapılanmasına dek uzanan bir alanı kapsayarak devletin rolünü değişime uğrattır¹⁹. Kapitalist sistem, 1970'lerden itibaren düşen kar oranlarıyla birlikte toplumsal ve ekonomik dengeleri sarsan yeni bir bunalıma girmiş ve bu bunalım liberalizmin özüne dönüş manasında neoliberalizmi doğurmuştur. Derinleşen kriz ve bu kriz sırasındaki kar hadlerindeki düşüş, kamu yararı ya

¹⁵ M. Sakal ve E. A. Şahin (2009). Anayasal iktisat. **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 11(1), s. 74.

¹⁶ L. V. Den Hauwe (1999). **Public Choice, Consitutional Political Economy And Law And Economics**. <http://encyclo.findlaw.com/0610book.pdf> (Erişim tarihi: 25.01.2021), s. 616.

¹⁷ C. C. Aktan (1990), s. 57.

¹⁸ H. Balseven ve İ. Önder (2009). Türkiye'de Kamu Kesiminde Neoliberal Dönüşüm. **Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm**. (Ed: N. Mütevellioğlu, S. Sönmez), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 78.

¹⁹ H. Balseven ve İ. Önder (2009), s. 78.

da toplumsallık kavramının tasfiyesiyle bireysel sorumluluğu ön plana çıkaran, iktisadi liberalizmin yapılandırılması gerekliliğini yaratmıştır²⁰.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde Keynesci ekonomik politikalar ve refah devleti anlayışına, az gelişmiş ülkelerde ise ulusal kalkınmacı devlet politikalarına ve bunları uygulayan kurumlara karşı bir cephe açılmış, böylece neoliberalizm küresel ölçekte siyasal ve ideolojik hegemonyanın kuruluşuna yönelmiştir. Bu hegemonya kamu yönetiminde reform adı verilen uygulamalarla kamu hizmetleri anlayışını ve kamu görevlilerinin çalışma yaşamındaki konumunu da etkilemiştir. Özellikle küreselleşme ile bağlantılı olarak düşünülmesi gereken neoliberalizm yerel politikalarla devletin küçültülmesi ve piyasanın her alana yaygınlaştırılması, yerel piyasaların çeşitli yapısal uyum programlarıyla yabancı piyasalarla bütünleştirilmesi olarak somutlaştırılmaktadır²¹.

Neoliberal düşünce devletin ekonomi üzerindeki etkinliğini mümkün olduğu ölçüde kısmak gayesindedir. Böylece ekonominin düzgün biçimde işlemesi sağlanacak ve bu durum toplumun tamamının hem ekonomik hem de politik olarak faydasına olacaktır. Neoliberal düşünce, devletin küçültülmesine yönelik olarak kamunun mülkiyetindeki değerlerin sermayeye devri anlamında özelleştirmeyi, deregülasyonu, kamu harcamalarının azaltılmasını, vergi oranlarının düşürülmesini öngörmektedir. Buna yönelik düzenlemeler ise ekonominin siyasetten ayrı teknokratik bir karar alma sürecine dönüşmesi, ekonominin politik bir mücadele olan sınıf mücadelesinin bir parçası olmaktan çıkması ile sonuçlanmaktadır²².

1.1.2. Kamu Tercihî Teorisi

Anayasal iktisadın teorik altyapısını oluşturan kamu tercihi teorisi 1940'lı ve 1950'li yıllarda gelişmeye başlarken anayasal iktisat, ayrı bir disiplin olarak 1970'li yılların sonlarında doğup önem kazanmıştır. Fakat devletin ekonomiye müdahalesinin anayasal olarak sınırlandırılmasına yönelik bir teori olan anayasal iktisadın, iktisat biliminin siyaset bilimine uyarlanması olarak ifade edilebilecek kamu tercihi teorisi ile birlikte düşünsel temellerinin oluştuğu söylenebilir. Anayasal iktisat kamu tercihi teorisinden beslenmekle birlikte sınırları daha küçüktür. Kamu tercihi teorisyenleri toplumsal seçimlerin sonuçlarını ilgi alanlarının merkezine koyarken, anayasal iktisatçılar esas olarak anayasal kuralların oluşturulma süreçlerinin analizini merkeze koymaktadır²³. Bu fark üzerinden yola çıkan Brennan ve Buchanan çoğunlukla kamu tercihi yaklaşımlarını, siyasilerin eylemlerinin belirlenmesinde ortanca seçmen teorisine atıf ve vurgu yapmakla eleştirirken bu yaklaşımları politik piyasanın arz yanını dikkate almamakla suçlamaktadır. Brennan ve Buchanan'a göre siyasi öznelerin iradesi sadece ortanca seçmen teorisıyla süreç seviyesinde sınırlanamaz, bunun için anayasal kurallar düzeyinde sınırlamalar gereklidir²⁴.

Kamu ekonomisinin gelişmesi ile ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sorunlar kamu tercihi teorisyenlerinin ilgilerinin ekonomik kararların alındığı politik alana yönelmesine neden olmuştur. Kamu tercihi teorisinin birincil önerisi, ekonomik etkinliklerinde kişisel çıkarını kollayan, çıkarlarını azamileştirme çabasında olan "rasyonel insan" ilkesinin, birey-

²⁰ G. N. Demirel ve diğerleri (1999). *Neo-Liberal Saldırı Kriz ve İnsanlık*. Ankara: Ütopya Yayınları, s. 96-97.

²¹ S. Güzelsarı (2004), s. 85.

²² F. Yaşlı (2007). Ekonomi Anayasası Tartışması ve Neoliberalizm. <https://sendika63.org/category/makaleler/sendika-org-yazilari/page/37/makaleler/sendika-org-yazilari/page/906/> (Erişim tarihi: 22.01.2021).

²³ M. Sakal ve E. A. Şahin (2009), s. 77.

²⁴ S. Voigt (1997). Positive Constitutional Economics: A Survey. *Public Choice*, 90, s. 15.

lerin politik davranışlarına da uygulanmasıdır. Burada “ekonomik insan”ın yanı sıra seçmen, politikacı, bürokrat olarak “politik insan”ın davranışlarını da belirleyen ve hem piyasada hem de politik sahada insan davranışlarına hakim olan şahsi menfaat kaygısı motifi öne çıkmaktadır²⁵.

Kamu tercihi yaklaşımı, politikacılar, seçmenler, siyasi partiler ve çıkar grupları arasındaki ilişkileri politik karar alma sürecindeki davranışlarıyla birlikte iktisat, politika, hukuk, sosyoloji bilimi çerçevesinde inceleyen politik bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın temelinde bireylerin politik süreçte şahsi menfaatlerini, refahlarını maksimize edecekleri varsayımı bulunmaktadır. Anılan teoriye göre çözüm, politik karar sürecinde rol oynayan öznelere daha iyisiyle değiştirilmesi, eğitimi ve ahlak sahibi olanların iş başına getirilmesi değil, anayasal-yasal-kurumsal çerçevenin yeniden oluşturulmasıdır. Kamu tercihi, politik olayların altında yatan ekonomik sebepleri incelemekte olduğundan seçmenden politikacıya her kesimi inceleme alanına dahil etmektedir. Geçmişte “monopol” gibi piyasa başarısızlıklarını dengeleyecek yolları tartışan iktisatçıların aksine, kamu tercihi iktisatçıları devletin başarısızlıklarına yoğunlaşmaktadır²⁶.

Kamu tercihi yöntemi sosyal kurumların özellikle de politik kurumların nasıl işlediklerinin analiz edilmesidir. Bu kuram piyasa dışı karar alma sürecinin ekonomik incelemesi olarak iktisat biliminin siyaset bilimine uygulanması şeklinde tanımlanmaktadır²⁷. Buna göre, piyasa ekonomisinde özel kesimin amacı kar elde etmek, bireyin amacı ise en iyi malı en uygun fiyata almak olup benzer bir çıkar ilişkisi kamu ekonomisinde de mevcuttur. Siyasi partilerin taşıdığı oy kaygısı, politik kişilerin baskı ve çıkar grupları ile bir araya gelmesine sebep olur. İktidarı elde etmek isteyen siyasiler baskı ve çıkar gruplarının kendilerine destek olmasını isteyerek seçim öncesi çeşitli vaatlerle seçmenlerin oylarını kazanmaya çalışır. Politikacılar özel çıkarları doğrultusunda hareket edip kamuya eşit olarak götürülmesi gereken hizmeti götürmediklerinde bu durum kamu ekonomisinde marazlar çıkmasına sebep olur²⁸.

Kamu tercihi teorisyenlerine göre kamu ekonomisinin başarısızlığı aşağıdaki faktörlerden kaynaklanmaktadır²⁹:

-rasyonel seçmenlerin bilgisizliği; bireylerin eğitim ve kültür özelliklerinin heterojen özellikte olması ve kitle iletişim araçlarının siyasi iktidarın baskı ve müdahalesi altında olmasından dolayı kişilerin bilgiye yeterince ulaşamamasından kaynaklanır,

-rasyonel seçmenlerin ilgisizliği; üç durumdan kaynaklanır. Öncelikle bedavacılık sorunu olarak da ifade edilebilecek şekilde seçmen oylamada bulunsa da bulunmasa da kendisine kamusal mal ve hizmet sunulacağını bilir. İkinci olarak seçmen oyunun/tercihinin kamusal mal ve hizmet arzının belirlenmesinde etkili ve önemli olmayacağını düşünür. Üçüncü olarak seçmen, kamusal mal ve hizmet sunacak siyasi partiler hakkında bilgi top-

²⁵ R. Gökbnar (1997). Kamu Finansmanında Demokratikleşme ve Ekonomik Anayasa Önerisi. **Dozuk Eylül Hukuk Fakültesi Dergisi, Şükrü Postacıoğlu'na Armağan**, s. 506.

²⁶ C. C Aktan (2008). **Yeni İktisat Okulları**. Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 97; Z. Ekşi (2006). **Kamusal Tercih Alanında Kuramsal Yaklaşımlar ve Anayasal İktisat**. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 27.

²⁷ E. A. Güvel (1998). Demokrasi, Piyasa Ekonomisi ve Liberal Düşünce Geleneği. **Liberal Düşünce Dergisi**, 3(12), s. 110.

²⁸ Z. Ekşi (2006), s. 28.

²⁹ C. C. Aktan (2008), s. 86; D. B. Johnson (1991). **Public Choice**. California: Mayfield Publishing Company, s. 213-227; M. Penington (2014). **Sağlam Politik Ekonomi**. (Çev: Atilla Yayla), Ankara: Liberte Yayınları, s. 64-65.

lamaya ve bunları analiz etmeye maliyetinin yüksek olması sebebiyle yanaşmaz. Sayılan bu sebepler seçmenleri ilgisizleştirir,

- çıkar ve baskı gruplarının rant kollama faaliyetleri; lobicilik şeklinde gerçekleştirelerek şahsi çıkarlar doğrultusunda iktidarı ve bürokrasiyi etkileyerek seçmen tercihlerini yansıtmayan sonuçlar doğurur,

- oy ticareti; siyasal karar sürecinde milletvekillerinin oylarını maksimize etmek gayesiyle kendi seçim bölgelerine daha fazla hizmet götürmelerine, bütçe kaynaklarının o alanlara kaydırılması sonucunu doğurarak politik yozlaşmaya ve kamu ekonomisinin optimum karar alımının engellenmesine neden olur,

- politik miyopluk; politikacıların uzun vadede ekonomiye fayda sağlayacak politikalar yerine kısa sürede sonuç alınabilecek politikalar yürürlüğe koymalarıdır,

- oy birliği ilkesinin gerçekleştirilememesi; gerçek yaşamda oybirliği ilkesinin gerçekleştirilmesinin imkansızlığını ifade eder,

- kamusal mal ve hizmetlerin bir bütün halinde sunulması; gerçek toplum tercihlerini yansıtmaz,

- ortanca seçmen teorisi; politikacıların önemli bir oy potansiyelini teşkil eden “demokrasinin diktatörü” olarak ifade edilen³⁰ ortanca seçmenlerin iktidar tarafından memnun edilmesi.

1.2. Kamu Tercihi Teorisinde ve Anayasal İktisatta Temel Varsayımlar

Kamu tercihi teorisi kamu ekonomisinde karar alma mekanizmasının analizini yaparken çeşitli ilkelere yola çıkar. Buchanan’ın öncülük ettiği anayasal iktisat teorisinde iradi ve şahsi politikaların sebep olduğu ahlaki ve ekonomik yozlaşmanın önlenilmesinde politik hayata yönelik anayasal düzeyde düzenlemelerle ekonomik sınırlamaların getirilmesi önerilmektedir. Bu sınırlamaların belirlenmesinde kamu tercihi teorisinin ilkeleştirdiği varsayımlar kullanılmaktadır. Bunlar “metodolojik bireycilik”, “bireysel rasyonellik” “maximand (homo economicus)” ve “politik mübadele” ilkelere³¹.

1.2.1. Metodolojik Bireycilik

Anayasal iktisat öncelikle politika ve ekonomi olmak üzere her alanda mükemmel karar alıcının bireyler olduğu varsayımından hareket eder. Bireysellik ilkesinde belirlenen en üst değer birey olup bireyin diğer kişiler, gruplar ve tüm toplum karşısında sınırsız özgürlüğe sahip olma idealiyle donatılmış olduğu varsayımı yatmaktadır. Birey her tür faaliyette olduğu üzere kamusal faaliyette de son karar verici olarak düşünülmelidir. Piyasada çeşitli mal ve hizmetler arasında tercih yapan bireyle siyasette çeşitli adaylar ve parti programları arasında tercih yapan birey arasında davranış bakımından ayırt edici bir fark bulunmamaktadır. Birey için aslolan şahsi faydasını hem piyasa ekonomisinde hem de kamu ekonomisinde azami seviyeye çıkarmaktır. Anılan fayda piyasa ekonomisinde karı ifade ederken kamu ekonomisinde siyasal süreçte menfaatini en iyi karşılayacak siyasilere oy vermek biçimindedir. Bu ise politikacıların -ileride politik mübadele ilkesinde de bahsedileceği üzere- toplumun menfaati yerine bireylerin menfaatleri uyarınca hareket etmesine sebep olmaktadır. Anayasal iktisat teorisinde başrolü, partiler, devletler veya uluslar gibi

³⁰ G. Akalın (1996). **Ekonomik Anayasa Paneli**. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, s. 47.

³¹ C. C Aktan (2008), s. 81.

örgütlenmeler değil seçimde bulunup çeşitli eylem ve davranış motifleriyle bireyler oynamaktadır³².

1.2.2. Bireysel Rasyonellik ve Maximand (Homo Economicus) İlkesi

Anayasal iktisat teorisi bütün kolektif hareketlerin ekonomik boyuta dönüştürülebileceğini kabul etmektedir. Bu noktadan bakıldığında birey rasyonelliğini piyasada olduğu gibi kolektif tercihlere de genişletebilme imkanına sahip olacaktır. Böylece piyasadakine benzer biçimde bireylerin kolektif alanda da alternatifleri sıralayabildiği ve bunların geçişken bir özellik gösterdiği söylenebilir. Rasyonellik ya da rasyonel davranış kavramı üç varsayım ile ifade edilecek olursa; öncelikle bireyler belli sınırlar dahilinde isteklerini belirleyecekleri bir tercihe sahiptir. İkincisi, bireyler kaynak sınırlaması altında isteklerini gerçekleştirmelerini sağlayacak olan elde edilmesi mümkün alternatifleri en çok tercih ettiklerine göre sıralayabileceklerdir. Bu şekildeki bireysel tercih sıralamalarının tutarlı yani tercih ilişkisinin geçişli olduğu varsayılır. Üçüncü olarak ise daima öncelikle kendi kişisel çıkarlarını izleme eğiliminde olan rasyonel bireyler bu sıralama dahilinde seçimlerini elde edecekleri tatmini maksimize edecek şekilde yapacaklardır³³.

Politik karar alma sürecinde seçmenler kamusal mallardan sağlanacak faydayı, siyasilere politik karlarını azami seviyeye çıkarmaya gayret ederler. Siyasal iktidarla beraber çalışan bürokratlar ise maaş ve diğer yan gelirlerini, prestijlerini ve siyasal iktidara bilgi sunmadaki tekelci konumlarını sürdürmeye çalışırlar. Baskı ve çıkar grupları da kararların kendi lehine çıkması için bu süreçte lobicilik yaparlar. Bu açıdan bakıldığında bu ilkeye göre özel tercihlerde olduğu gibi toplumsal tercihlerde de bireysel çıkarlar ön plandadır³⁴. “Homo economicus” olarak siyasal karar alma sürecinde rol alan aktörlerden seçmenlerin fayda maksimizasyonu, siyasal partilerin oy maksimizasyonu, bürokrasinin çıkar maksimizasyonu, baskı ve çıkar gruplarının ise rant maksimizasyonu peşinde koşması “maximand” ilkesi olarak nitelenmektedir³⁵. Maximand ilkesinin piyasada olduğu gibi kamu ekonomisinde de geçerli olduğunu savlayan kamu tercihi teorisi kamu ekonomisinde kamu çıkarını ya da toplumsal çıkarı maksimize etmek gibi bir amacın yokluğunu savlar.

1.2.3. Politik Mübadele (Catalaxy) İlkesi

Anayasal iktisat teorisinin dayandığı temel noktalardan üçüncüsü ve diğer ikisinin tamamlayıcısı olarak politikaya mübadeleci yaklaşımda, bireyler organize olmuş piyasalarda mal ve hizmete ulaşmak amacıyla işbirliğiyle mukayeseli kazançlar elde edebilirler³⁶. Buna göre, siyasal karar alma mekanizmasının da piyasa mübadelesine benzer şekilde politik süreçte rol alan kimseler arasındaki politik mübadele ile gerçekleştiği varsayılır. Başka bir ifadeyle politikada bireyler kolektif ihtiyaçlarını tatmin için gerekli olan mal ve hizmetler ile bunların maliyetleri için yapacakları katkı payları arasında bir mübadelede bulunurlar. Buchanan “kişisel çıkar yoksa başka hiçbir çıkar yoktur” derken Wicksell’in bir toplu-

³² Z. Ekşi (2006), s. 32.

³³ R. B. McKenzle ve Gordon Tullock (1978). **Modern Political Economy**, s. 17, McKenzle ve Tullock’dan aktaran Z. Ekşi (2006), s. 33.

³⁴ Z. Ekşi (2006).

³⁵ C. C. Aktan (2008), s. 83.

³⁶ M. U. Tosun (1999). Mali Sorunlara Yeni Bir Yaklaşım: Anayasal İktisat Teorisi. **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 25, s. 421.

luktaki her bir bireyin bireysel faydasının sıfır olması halinde topluluğun toplam faydasının da sıfır olacağına ilişkin görüşüne de atıfta bulunur³⁷.

2. Anayasal İktisat Demokrasi İlişkisi ve Anayasal İktisat Teorisine Yöneltilen Eleştiriler

(Sonuç Yerine)

Anayasal politik iktisat, demokrasiyi ilk aşaması politik oyunun kurallarının oluşturduğu, ikinci aşaması ise bu kurallara göre oyunun oynandığı iki aşamalı bir süreç olarak ele alır³⁸. Buradan yola çıkarak anayasal iktisadın kural ve kurumların çalışma özellikleriyle oluşturulma şekillerini sorgulayan bir araştırma programı olduğu söylenebilir³⁹.

Anayasal iktisatçılar, demokrasinin ekonomik liberalizmden kaynaklandığını öne sürerek demokrasinin ahlaki temellerini oluşturan bireysellik ile ekonomik hak ve özgürlüklerin teminat altına alınıp korunması gerektiğini savunmaktadırlar. Onlara göre siyasal iktidarların keyfi müdahaleleri sonucu oluşan bütçe açıkları, günümüz demokrasilerinde bireysel özgürlükleri ve toplum refahını temsil eden, ekonomik istikrarsızlıklara yol açan gelişmelerin başında gelir. Siyasal iktidarların popülist davranışlarını sınırlayacak optimal kurallar kümesi olarak ekonomik anayasayla siyasi iktidarın ekonomik konularda düzenleme yetkisinin sınırlanması amaçlanmaktadır⁴⁰.

Neoliberalizmin devletin küçültülmesi ve siyaset ile ekonominin ayrıştırılması taleplerine teorik bir zemin oluşturmak için geliştirilmiş anayasal iktisadın ilk bakışta son derece "haklı" bir talebi dile getirdiği söylenebilir. Nasıl ki liberal demokrasinin gelişmesi ile birey hak ve özgürlüklerinin güvencesi açısından devlet müdahalelerine bir sınırlama getirilmişse, benzer bir sınırlamanın ekonomi alanında da gerekli olduğu, devletin ekonomiye yönelik müdahalelerin sınırının da anayasal kurallar çerçevesinde oluşturulmasının gerekliliği ifade edilmektedir. Anayasal iktisat yaklaşımında devletin hareket alanının daraltılması ve müdahalelerinin sınırlandırılması talebi liberal sözleşme kuramına referansla özgürlük söylemiyle taçlandırılır. Anılan özelliklere sahip devlet böylece bireysel özgürlüklerin güvence altına alındığı güçlü bir demokrasi anlamına gelecektir. Oysa anayasalar, siyasal güç ilişkilerince üzerine uzlaşmış değerlerin normatif ifadesidir. Anayasal iktisat teorisine yöneltilen eleştirilerin ilki, anayasaya iktisat politikalarının sınırlarını çizecek şekilde hükümler koymanın iktidara hangi parti gelirse gelsin benzer iktisat politikalarının uygulanacağı anlamına geldiği ve devlet müdahalesini daraltan anayasal hükümlerin kamu harcamalarının da sınırını çizmesinden dolayı yeni sosyal politikaların geliştirilmesini imkansız hale getireceği yönündedir. Bu durum emek örgütlerinin taleplerine anayasal hükümler gerekçe gösterilerek yanıt verilememesine neden olacaktır. Örneğin vergilemenin çerçevesi ve miktarı anayasayla belirlendiği için emekçilerin emek üzerindeki vergi yükünün azaltılması ve sermayeye

³⁷ J. M. Buchanan (1987). Constitution of Economic Policy. **The American Economic Review**. 77(3), S. 244.

³⁸ D. C. Mueller (2005). Constitutional Political Economy in The European Union. **Public Choice**, 124, s. 57.

³⁹ C. K. Rowley (1997). Introduction: The Relevance of Public Choice For Constitutional Political Economy. **Public Choice**. 90, s. 1.

⁴⁰ O. Demir ve N. Öztürk (1999). Anayasal iktisat çerçevesinde devletin sınırlandırılması. **Orhan Oğuz'a Armağan**. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayın no: 640, s. 163. Anayasal iktisadın verginin sınırlandırılması adı altında vergi reformunda, geniş vergi tabanıyla ılımlı marjinal vergi oranlarını birleştiren bir vergi sistemi yapılanması öngörülerek yüksek gelir gruplarına dönük vergilerin azaltılıp düşük gelir gruplarına kaydırılarak geniş tabanlı hale getirilmesi kastedilmektedir; U. Kara (2013), s. 136.

yeni vergiler yüklenmesi yönündeki mücadelelerine anayasal hükümleri değiştirmenin kanunları değiştirmekten her zaman daha zor olması da gerekçe gösterilerek güçlü direnç geliştirilecektir⁴¹.

Hukukun sınıf tahakkümü ile bağının bulunduğu tezinden yola çıkan Marksist kurama göre, anayasal iktisadın içinden çıktığı neoliberal söylem de dahil olmak üzere liberal söylemin hiçbir türü toplumsal üretim ilişkilerinin çatışmalı doğasından kaynaklanan eşitsiz sonuçların hukuki düzenlemelerle bağını, ellerindeki teorik üretim araçları buna imkan da vermediğinden ele almazlar. Buradan varılan sonuç şudur ki, burjuva hukuk ideolojisine ve dolayısıyla kapitalist toplum düzeninin sağlamlaştırılmasına temel teşkil eden liberal söylemler gibi anayasal iktisat da liberal ifadeyle “gelir dağılımı eşitsizliklerinden” doğan sosyal sorunlara, kapitalist toplumsal formasyonların eşitsizlikler üreten etkilerinden doğal olarak olumsuz etkilenenler lehine müdahale etme olasılığını gündeme getirebilecek kavramsal donanıma sahip olmamakla beraber bu konuda bir öneri de sunmamaktadır. Marksist yaklaşımlara göre anayasal iktisat hukukun kapitalist üretim ilişkilerinin işletilebilmesi işlevinin aksamadan yerine getirilmesi maksadına hizmet eder⁴².

Olgular kendi nam ve hesaplarına konuşamayacağından onları konuşturabilmek için iç tutarlılığı olan önerme ve kavramlar setine muhtaç olan teori gerekir. Neoliberal söylem de sorunlara karşı kolluk görevini piyasada alınıp satılır bir hizmet haline dönüştürerek metalaştırmadan⁴³ insanları “kendi sorununu kendin çöz” türünden çaresizliklere/talihsizliklere itmeye kadar çeşitli şekillerde “keşifler”le birtakım kavramlar üretmiştir. Hakim sınıfın söylemi olarak neoliberal söylemde bireyin çıkarını azamileştirme çabası, rasyonel davranışın gereğidir. Rasyonalite, yapıları, aktörün toplumsal olarak koşullanmışlığını, değerleri ve değerler ekseninde gelişebilecek üstün toplumsal amaçları göz ardı etmekle kalmaz, reddeder. Bunun yerine refah ya da güvenlik şeklinde ifade edilen muğlak yararları gerçekleştirilebilecek araçları kullanan süper öznenin iradi etkinliğini koyarak rasyonaliteyi söz konusu iradi etkinliğe indirger. Bununla beraber kaotik durum da araçsal rasyonalitenin meşrulaştırıcı bağlamı olarak işlev görür. Bireyin en yüksek marjinal faydayı sağlamak derdinde olduğu neoliberal yaklaşımda birey, ahlaki kaygılarından bütünüyle arınmamışsa da her nasılsa ahlaki davranışlar ile faydayı en üst seviyeye getirmeye yönelik davranışları arasında bir sınır çizebilmektedir ve fayda peşinde koşarken sergilediği etik dışı davranışlar “oyunun kuralları” içerisinde değerlendirilebilecektir⁴⁴.

Her ne kadar anayasal iktisat sosyal sözleşmeye ve halkın siyasi iktidarı sınırlayabileceğine ilişkin vurgusuyla bu sınırlayıcı hükümlerin anayasada yer alması gerektiğini savunsa da siyasetin de metalaştırıldığı düzeneklerde kişiler kendi hayatlarını biçimlendiren kuralların oluşum sürecine sadece oy verme aşamasında katılırlar. Anayasaların değerden

⁴¹ F. Yaşlı (2007).

⁴² A. M. Özdemir ve E. Aykut (2011). Liberalizm ve Haklar. **Kuramsal Ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri**, (Ed: Y. Bürkev, M. Özüğurlu, Y. Özdek, E. V. Elgür), Ankara: Notabene Yayınları, s. 297-302.

⁴³ “...kamu hizmeti kavramına kolluk etkinliklerinin de dahil edilerek metalaştırma girişimlerin en temel işlevlerini kapsayamaya yönelmesi bağlamında ultra-liberal söylem yahut kurgulama çabaları...” S. Çal (2014). İdare Hukukunda Metalaş(Tır)ma Serüveni: 1980’lerden Bugüne Kamu Hizmetinde Başkalaşım ve İdare Hukukunun Bu Dönemdeki Kimlik Sorunsalına Bakışlar. **Türkiye’nin Hukuk Sisteminde Yapısal Dönüşüm**. (Ed: A. M. Özdemir, M. Ketizmen), Ankara: İmge Kitabevi, s. 115.

⁴⁴ A. M. Özdemir (2014). Giriş Ya Da Sonuç Yerine 1: Yeni Teşebbüsleri Beklerken. **Türkiye’nin Hukuk Sisteminde Yapısal Dönüşüm**. (Ed: A. M. Özdemir, M. Ketizmen), Ankara: İmge Kitabevi, s. 32-40.

bağımsız olamayacağı kabul edildiğinde, anayasaların izah etmeyip izah edilmiş ve uzlaşıl-
mış olanı normatif bir bağlamda sundukları sonucunu da elde etmiş oluruz⁴⁵. Bu açıdan
bakıldığında, mevcut düzenin egemen anlayışına göre oluşturulan anayasalardaki bireyin
ekonomik hak ve özgürlüklerinin, devletin ekonomik yetkileriyle ilgili sınırlayıcı hükümle-
rin sınıfsal pozisyonu daha zayıf olanların iradesini yansıtmayacağı ve bu var olan pozis-
yonları pekiştireceği ileri sürülebilir. Ayrıca çoğunluğu elinde bulunduran siyasi iktidar
döneminde söz konusu iktidarın tercihlerini yansıtacak şekilde oluşturulan ekonomik anaya-
salar, sonraki (büyük ihtimalle anayasayı değiştirecek çoğunluğa ulaşamayan) siyasi iktida-
rın ekonomik anlamda faaliyet alanını daraltarak, özgün bir politika izlemesinin önünü
tıkayacaktır. Bu durum biçimsel demokrasiyi⁴⁶ sağlasa da demokrasinin özünü akıtarak içini
boşaltacaktır.

Esasen söz konusu olan, iktisat politikası gibi oldukça tartışmalı olan bir alanda ana-
yasanın siyasi iktidarı sınırlandırarak çok partili demokrasi ilkesini zedeleyecek olmasıdır.
Her siyasal partinin aynı iktisat politikasını uygulamak zorunda kalması çok partililiği an-
lamsızlaştırır⁴⁷. Elbette bahsedilen sınırlamaların olmadığı bir anayasal rejimde hükümetle-
rin yetkilerini bahsedilen şekillerde kötüye kullanması mümkündür ve “*siyasetin tanımla-
narak kabul görmüş bir çerçevede gerçekleşmesi zorunluluktur. Fakat halkın iradesini
yansıtan seçilmiş organların, liberal iktisadi aklın her dönem için genel geçerli gördüğü
kamusal politikaları uygulamasını anayasal olarak zorunlu kılmak kabul edilemez görünü-
yor*”⁴⁸.

Anayasal iktisadın bu anlamda sosyal devlet ilkesi ile çelişip çelişmediğini, anaya-
saya sosyal devlete ilişkin hükümlerin konulmasının anayasal iktisat bakımından nasıl bir
anlam ifade ettiği değerlendirilebilir. Sosyal devlet konusunda konunun kapsamı itibarıyla

⁴⁵ A. M. Özdemir (2014). Temsil Kurumu, Cumhuriyet Projeleri Ve Anayasa Bağlamında Başkanlık Sistemi. **Türkiye'nin Hukuk Sisteminde Yapısal Dönüşüm**. (Ed: A. M. Özdemir, M. Ketizmen), Ankara: İmge Kitabevi, s. 58-68.

⁴⁶ Wood, kapitalizm ile biçimsel demokrasinin bir arada var olabileceğini ve sömürünün temel olarak sağlam biçimde korunması için de biçimsel demokrasinin gerekliliğini vurgular; E. M. Wood (2008). **Kapitalizm Demokrasiye Karşı**. (Çev: Şahin Artan), İstanbul: Yordam Kitap, s. 235. Kapitalist toplumda bireylerin bir yandan ekonomi alanında sınıfsal açıdan eşitsiz ilişkiler içinde varolu-
şu ve diğer yandan siyasal alanda eşit yurttaş olarak kabul edilmeleri şeklinde iki varoluş biçimi vardır. Bu çelişkili durum liberal demokrasinin üstesinden gelmesi gereken temel bir sorundur; F. Ataay (2013). Liberal Demokraside Ekonomi-Siyaset Ayrılığı Sorunu. **Dipnot Dergisi**, Sayı: 13-14, s. 13.

⁴⁷ K. Gözler (2000). **Türk Anayasa Hukuku**. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, s. 168. Gözler ilave eder: “İktisat politikaları da, anayasal sistem de insan eseridir. Evrensel, değişmez, ebedi ve ezeli bir tabii hukuk düzeni veya insana yaratılmış bir statü veren ilâhî bir düzenin mevcut olduğu var-
sayımı kabul edilmedikçe, insanlar ve keza bu insanların çoğunluğunun rızasına dayanan siyasal iktidarın yanılma hakkı vardır. Siyasal iktidar belki yanlış bir politika uygulayacaktır. Ancak unu-
tulmamalıdır ki, demokratik mantıkta, kendinden (per se) doğru ve yanlışlar yoktur; neyin doğru, neyin yanlış olduğuna nihai tahlilde halk karar verir. Sonuç olarak bizim anayasal sistemimizde si-
yasal iktidar, devletçi iktisat politikaları izleyebileceği gibi, liberal iktisat politikaları da izleyebilir. Anayasamızda seçimleri kazanan bir partinin devletçi politikalar izlemesini, yeni vergiler koymasını, para basmasını emreden bir hüküm yoktur. Tersine, anayasal sistemimizde, seçimleri kazanan liberal bir parti neoliberal politikalar izleyebilir; yeni vergi koymak yerine mevcut vergileri ortadan kaldıracaktır; para arzını sınırlandırabilir. Demokratik sistemimizde, liberal bir partinin bunları ya-
pabilmesinin koşulu, seçimleri kazanmasıdır. ‘Anayasal iktisat’ veya ‘iktisat politikası anayasası’ anlayışı ise, bu amaçlara seçim kazanmadan da ulaşılmasını hedeflemektedir. Bu yönüyle bu görüş-
leri demokrasi ilkesiyle bağdaştırmak güçtür”.

⁴⁸ M. Caniklioğlu. (1996). **Liberalizm 3**. İstanbul BDS Yayınları, s. 22.

iki temel noktaya işaret etmek gerekir. Birincisi, sosyal devlet, kişilerin asgari yaşam standardını sağlamak amacıyla devlete birtakım olumlu edimlerde bulunma yükümlülüğü yükler. Bununla beraber ikinci olarak belirtilmesi gereken husus, Gözler'in de ifade ettiği gibi sosyal devlet ilkesinin salt hukuki değil iktisadi politikalarla hayata geçirilebilir nitelikte bir ilke olduğudur⁴⁹. Başka bir ifadeyle anayasalarda sosyal devlet ilkesinin yer alması, iktisadi politikalarla desteklenmedikçe fazla bir anlam ifade etmeyecektir. Dolayısıyla anayasal iktisat anlamında sosyal devlet ilkesini hayata geçirecek bir iktisadi politikayı anayasanın tercih etmesi de zaten anılan teoriyle çelişir bir durum yaratacaktır. Zira anayasal iktisadın ortaya çıkışı sebebi vergilendirme, bütçe, para basma gibi konularda devletin müdahale alanını daraltma ve kamu harcamalarını azaltmaktır. Bu anlamda devlete kamu harcamalarına yönelik kısıtlamalar getirilmesini savunan, devlete pozitif bir rol yükleyen sosyal hakların genişlemesinin özgürlükler için tahripkar olduğunu vurgulayan⁵⁰ bir teorinin sosyal devlet ilkesini hayata geçirebileceğini düşünmek anlamlı olmayacaktır. Zaten anayasal iktisat teorisinin amacı sosyal devlete alternatif bir devletin görev ve yetki haritasını düzenlemek olup, yerleşik kurumsal yapıları kökten değiştirerek demokrasiyi liberal iktisadın temel varsayımları, ilkeleri ve hedefleri doğrultusunda kurmaktır. Ekonomi vurgulu iktisadi politik anayasa da bu anlamda ekonomik liberalizmin hukuka çizdiği bir çerçevedir⁵¹.

Öte yandan iktisadi politik anayasanın kendi içinde de çelişkiler taşıdığı iddia edilebilir. Zira iktisadi politik anayasa liberal mantık içinde doğal addedilen pazar ekonomisi düzenini doğal olmayan başka bir yol olan siyasi zor ile getirme denemesidir. Söz konusu anayasayı savunanlar, hedefledikleri düzene ulaşmak açısından kullandıkları yol ve yöntemlerle hedefleriyle çelişmekte, eleştirdikleri iradeci yaklaşımla bu anlamda aynı çizgide buluşmaktadırlar. İktisadi politik anayasa ile anayasal iktisatçılar hukuki, siyasi, sosyal, ekonomik tüm temel sorunların siyaseti hukukla sınırlamak suretiyle çözülmesini istemektedirler. Bu yöntem, siyasi iktidarın bahsedilen anlamda sınırlanmasını sağlayamayacağı gibi dinamik bir süreç olan siyaseti anayasal setleri aşmak için başka yolları zorlamaya itecek ve anayasanın işlevselliği sorununu ortaya çıkaracaktır. Caniklioğlu'nun isabetle belirttiği gibi, “...bilhassa ekonomik yaşam ve ekonomik ilişkiler gibi toplumsal sistemin en dinamik alanını ayrıntılı kurallar halinde ve belli bir iktisat ideolojisi doğrultusunda anayasalara hapsedmek iki ihtimali ortaya çıkarıyor: Ya ekonomik yaşam katı anayasal kurullarla dondurulacak, ya da içerdiği katı kurullara rağmen ekonominin doğal gelişimini engelleyemeyen anayasalar rafa kaldırılacaktır. Her iki ihtimal de anayasal devlet idealini köklü biçimde sarsan olumsuz sonuçlar doğurmaya uygun ortamlar yaratır”⁵².

⁴⁹ K. Gözler (2000), s. 168.

⁵⁰ M. Caniklioğlu, (1996), s. 19.

⁵¹ M. Caniklioğlu. (2009). Liberal İktisadın Anayasa Tasarımına Bir Bakış Ve Anayasacılık Açısından Bir Değerlendirme. **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Bilge Umar'a Armağan 11(özel sayı), s. 1539, 1560, 1561.

⁵² M. Caniklioğlu (2009), s. 1551, 1562. İktisadi anayasa modelinin anayasacılık açısından yaratacağı sorunları inceleyen söz konusu modelin anayasa kavramını anayasa metnine indirgeyen, anayasa hukukunun tüm kavram ve kurumlarını karmaşıklaştırarak çelişkilere bürüten ve uygulama imkanının hemen hemen olmadığını söyleyen yapısına ilişkin değerlendirmeleri için bkz. M. Caniklioğlu (1998). **Anayasa Arayışları ve Türkiye**. İstanbul: BDS Yayınları.

KAYNAKÇA

- Akalın, G. (1996). Ekonomik anayasa paneli. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, ss. 39-53.
- Akcagündüz, E. (2010). Kamu tercihi teorisi ve Türkiye üzerine olan etkisi üzerine bir inceleme. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2), ss. 29-35.
- Aktan, C. C. (1990). Ekonomik anayasa. Ankara: İnceleme Yayınları.
- Aktan, C. C. (2008). Yeni iktisat okulları. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Esping-Andersen (1996). The three worlds of welfare capitalism. Cambridge: Polity Press.
- Ataay, F. (2013). Liberal demokraside ekonomi-siyaset ayrılığı sorunu. *Dipnot Dergisi*, Sayı: 13-14, ss. 9-21.
- Aydın, M. K. (2003). Sermayenin küreselleşmesi. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Balseven, H. ve Önder, İ. (2009). Türkiye’de kamu kesiminde neoliberal dönüşüm. Küreselleşme, kriz ve Türkiye’de neoliberal dönüşüm. (Ed: N. Mütevellioğlu, S. Sönmez), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Başkaya, F. (1997). Kalkınma iktisadının yükselişi ve düşüşü. Ankara: İmge Yayınevi.
- Buchanan J. Tullock, G. (1962). The calculus of consent: Logical foundations of constitutional democracy. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Buchanan, J. M. (1987). Constitution of economic policy. *The American Economic Review*. 77(3), ss. 243-250.
- Caniklioğlu, M. (1996). Liberalizm 3. İstanbul BDS Yayınları. Caniklioğlu, M. (1998). Anayasa arayışları ve Türkiye. İstanbul: BDS Yayınları.
- Caniklioğlu, M. (2009). Liberal iktisadın anayasa tasarımına bir bakış ve anayasacılık açısından bir değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Bilge Umar’a Armağan 11(özel sayı), ss. 1493-1570.
- Çal, S. (2014). İdare hukukunda metalaş(tır)ma serüveni: 1980’lerden bugüne kamu hizmetinde başkalaşım ve idare hukukunun bu dönemdeki kimlik sorunsalına bakışlar. Türkiye’nin hukuk sisteminde yapısal dönüşüm. (Ed: A. M. Özdemir, M. Ketizmen), Ankara: İmge Kitabevi, ss. 111-150.
- Demir, O. Öztürk, N. (1999). Anayasal iktisat çerçevesinde devletin sınırlandırılması. Orhan Oğuz’a Armağan. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayın no: 640, ss. 163-174.
- Demirer, G. N. ve diğerleri (1999). Neo-liberal saldırı kriz ve insanlık. Ankara: Ütopya Yayınları. Den Hauwe, L. V. (1999). Public choice, consitutional political economy and law and economics. <http://encyclo.findlaw.com/0610book.pdf> (Erişim tarihi: 25.01.2021), ss. 603-659.
- Ekşi, Z. (2006). Kamusal tercih alanında kuramsal yaklaşımlar ve anayasal iktisat. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökbunar, R. (1997). Kamu finansmanında demokratikleşme ve ekonomik anayasa önerisi. *Dokuz Eylül Hukuk Fakültesi Dergisi*, Şükrü Postacıoğlu’na Armağan, ss. 505-516.
- Gözler, K. (2000). Türk Anayasa Hukuku, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları.
- Güler B. A. (2003). Devlette Reform. *Mimarlık Dergisi*, Mart 2003 eki ayrı bası.
- Güvel, E. A. (1998). Demokrasi, piyasa ekonomisi ve liberal düşünce geleneği. *Liberal Düşünce Dergisi* 3(12), ss. 105-121.

Güzelsarı, G. (2004). Kamu yönetimi disiplininde yeni kamu işletmeciliği ve yönetim yaklaşımları. Kamu yönetimi: Gelişimi ve güncel sorunları. (Ed: M. K. Öktem, U. Ömürgönülşen), Ankara: İmaj Yayınevi.

Ian Gough (2003). Refah Devleti. (çev: K. Güngör), New palgrave dictionary of economics. Vol: 4, pp. 895-897.

Johnson, D. B. (1991). Public choice. California: Mayfield Publishing Company.

Kara, U. (2014). Sosyal devletin yükselişi ve düşüşü. Adana: Karahan Kitabevi.

Karacı, Ş. M. (2008). Yeni kamu işletmeciliği yaklaşımının temel değerleri üzerine bir inceleme. Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 16, ss. 40-64.

Mandel, E. (2009). Sosyalizm mi, neoliberalizm mi? Neoliberal iktisadın Marksist eleştirisi. İstanbul: Kalkedon Yayınları, ss. 217-231.

Mueller, D. C. (2005). Constitutional political economy in the european union. Public Choice, 124, ss. 57-73.

Özdemir, A. M. Aykut, E. (2011). Liberalizm ve haklar. Kuramsal ve tarihsel boyutlarıyla hak mücadeleleri, (Ed: Y. Bürkev, M. Özügurlu, Y. Özdek, E. V. Elgür), Ankara: Notabene Yayınları, ss. 297-310.

Özdemir A. M. (2014a). Giriş ya da sonuç yerinde 1: Yeni teşebbüsleri beklerken. Türkiye'nin hukuk sisteminde yapısal dönüşüm. (Ed: A. M. Özdemir, M. Ketizmen), Ankara: İmge Kitabevi, ss. 15-44.

Özdemir, A. M. (2014b). Temsil kurumu, cumhuriyet projeleri ve anayasa bağlamında başkanlık sistemi. Türkiye'nin hukuk sisteminde yapısal dönüşüm. (Ed: A. M. Özdemir, M. Ketizmen), Ankara: İmge Kitabevi, ss. 47-69.

Öztürk, N. (2004). Anayasal iktisat çerçevesinde demokrasiyi yozlaştıran iktisadi etmenler. Amme İdaresi Dergisi, 37(3), ss. 17-35. Penington, M. (2014). Sağlam politik ekonomi. (Çev: A. Yayla), Ankara: Liberte Yayınları.

Rowley, C. K. (1997). Introduction: The relevance of public choice for constitutional political economy. Public Choice, 90, ss. 1-10.

Sakal, M. Şahin, E. A. (2009). Anayasal iktisat. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1), ss. 69-112.

Savaş, V. (1998). Politik iktisat. İstanbul: Beta Basım Yayın.

Tosun, M. U. (1999). Mali sorunlara yeni bir yaklaşım: Anayasal iktisat teorisi. Yeni Türkiye Dergisi Sayı: 25, ss. 418-426.

Voight, S. (1997). Positive constitutional economics: A survey. Public Choice, 90, ss. 11-53.

Wood, E. M. (2008). Kapitalizm demokrasiye karşı. (Çev: Ş. Artan), İstanbul: Yordam Kitap.

Yaşlı, F. (2007). Ekonomi anayasası tartışması ve neoliberalizm. <https://sendika63.org/category/makaleler/sendika-org-yazilari/page/37/makaleler/sendika-org-yazilari/page/906/> (Erişim tarihi: 22.01.2021).